

CZTERY
GENERALNE ZASADY
ZASTOSOWANIA BOURDIEU
W DZIAŁANIU*

Loïc Wacquant**

*Dedykowane Mathieu Hilgers,
z wyrazami sympatii i uznania*

Streszczenie: Artykuł omawia cztery generalne zasady, które kierują praktyką badawczą Bourdieu i które mogą być użytecznym przewodnikiem w analizie dowolnego obszaru badawczego: Bachelarda imperatyw epistemologicznego zerwania i czujności; weberowski nakaz przeprowadzania potrójnej historyzacji – podmiotu działającego (*habitus*), świata (przestrzeń społeczna, której szczególnym podtypem jest *pole*) oraz kategorii analityka społecznego (refleksyjność epistemiczna); leibnizowsko-durkheimowska zachęta do przyjęcia topologicznego sposobu rozumowania, pozwalającego śledzić wzajemne odniesienia pomiędzy przestrzenią symboliczną, przestrzenią społeczną i przestrzenią fizyczną; w końcu cassirerowski moment zwracający uwagę na konstytutywną efektywność form symbolicznych. Sygnalizuję także trzy pułapki, na które bourdieu'ańscy badacze powinni mieć szczególne baczenie: fetyszyzację pojęć, pokusę posługiwania się „mową bourdieu'ańską”, bez przeprowadzenia właściwych dla Bourdieu operacji badawczych, oraz wymuszone użycie jego ram teoretycznych *en bloc*, w sytuacji kiedy bardziej produktywnie byłoby ich użycie na zasadzie „skrzynki z narzędziami”, zgodnie z regułą transpozycji. Drogowskazy te, kierujące procesem tworzenia obiektu badań, nie są teoretycznymi sloganami, ale praktycznymi strategiami analizy antropologicznej. Oznacza to, że *mimesis*, a nie *exegesis*, powinna kierować tymi badaczami społecznymi, którzy chcą budować, rozszerzać bądź też w istotny sposób kwestionować naukową maszynierę i spuściznę Pierre'a Bourdieu.

Kultura i Rozwój 4(5)/2017
ISSN 2450-212X
doi: 10.7366/KIR.2017.4.5.05

Słowa kluczowe: Bourdieu, Bachelard, Weber, Leibniz, Durkheim, Cassirer, przestrzeń społeczna, władza symboliczna, topologia społeczna, epistemologiczna czujność.

Istnieje wiele sposobów rozebrania teorii Bourdieu na czynniki pierwsze zależnie od dziedziny, w której ma być użyta; istnieje także wiele standardowych wprowadzeń i zrutyinizowanych omówień jego pism, przeznaczonych dla badaczy wyspecjalizowanych tematów, rozciągających się od edukacji, organizacji, religii oraz badań intelektualistów (zob. np. Medvetz, Sallaz 2018), aż po analizy przestrzeni i miasta, stanowiące najnowszy, główny front badawczy studiów inspirowanych teorią Bourdieu (Webster 2010; Fogle 2011; Lippuner 2012; zob. Wacquant 2018 oceniający te wysiłki i proponujący odmienny program). Te pedagogiczne streszczenia jego głównych teorii (zawsze ograniczone do zaledwie kilku zasadniczych publikacji przetłumaczonych na język danego autora, -ki) pomijają zwykle główny korpus prac Bourdieu, przez co cierpią na przewidywalne uprzedzenia i zaślepienia dyscypliny, z rzadka wskazując, w jaki sposób przełożyć tę teorię na konkretne projekty i operacje badawcze.

Wskazanie powyższych stanowi więc główny cel niniejszego artykułu. W innym miejscu szczegółowo omówiłem sposób zastosowania i rozłokowania pojęć *habitusu*, *przestrzeni społecznej*, *poła biurokratycznego* i *władzy symbolicznej* w badaniach porównawczych potrójnego związku „Marginalności, etniczności i penalności w neoliberalnym mieście” (Wacquant 2014). Naszkicowałem kartografię analitycznego podziału pracy między tymi pojęciami i wskazałem, w jaki sposób mogą one posłużyć do rozjaśnienia mglistych kategorii (takich jak *getto*) i wykucia

* Niniejszy artykuł ukazał się pierwotnie w języku angielskim w czasopiśmie *Anthropological Theory* 2018, 18(1), 3–17, pt. *Four transversal principles for putting Bourdieu to work*.

** Loïc Wacquant – profesor socjologii na Uniwersytecie Kalifornijskim w Berkeley oraz pracownik naukowy w Centre de sociologie européenne w Paryżu. Jego zainteresowania obejmują problematykę marginalizacji miejskiej, polityki karania, cielesności i teorii społecznej. Jest laureatem prestiżowej nagrody MacArthur Prize Fellow, jego książki przetłumaczono na ponad 20 języków, m.in.: *Body and Soul: Notebooks of An Apprentice Boxer* (2004, nowe, rozszerzone wydanie, 2016), *Urban Outcasts* (2008) i *The Two Faces of the Ghetto* (2016). Więcej informacji znaleźć można na stronie domowej: loicwacquant.net.

nowych pojęć (stygmatyzacja terytorialna i zaawansowana marginalność, karne ograniczenie, hiperkarcelarność i negatywna socjodycea) – jako narzędzi socjologii porównawczej, badającej wyłanianie się postindustrialnego prekariatu, penalnej regulacji ubóstwa w czasach poszerzania się niepewności społecznej i budowania neoliberalnego Lewiatana. Tutaj pragnę oprzeć się na tej argumentacji odnoszącej się do struktury i doświadczenia miejskiego, aby omówić *cztery generalne zasady, które stoją u podstaw oraz kierują praktyką badawczą Bourdieu*.

Zasady te mogą zostać łatwo przeoczone przez nieuważnego czytelnika i zapracowanego badacza, chcącego zastosować Bourdieu na miejskim froncie. Mogą być one jednak zdecydowanie bardziej użytecznym przewodnikiem – nie tylko dla analiz miasta, lecz także każdej innej dziedziny – niż egzegezy takiej czy innej pracy Bourdieu pozornie danej dziedziny dotyczącej. Jest to szczególnie ważne, gdyż francuski so-

Francuski socjolog otwarcie sprzeciwiał się konwencjonalnym podziałom między dyscyplinami i między subdyscyplinami wewnątrz nich

cjolog otwarcie sprzeciwiał się konwencjonalnym podziałom między dyscyplinami i między subdyscyplinami wewnątrz nich; w istocie postrzegał te rozróżnienia, uporządkowane według konkretnych obiektów znaczenia fenomenologicznego lub troski obywatelskiej, jako główną przeszkodę w rozwoju zintegrowanej historycznie nauki społecznej (Bourdieu 1986, s. 13–52). Dla celów kompresji mnemotechnicznej łączę te zasady z pięcioma autorami, których prace stanowiły filary myśli Bourdieu: Bachelardem, Weberem, Leibnizem, Durkheimem oraz Cassirerem. To, że nie są to „oczywiste typy”, wymieniane w standardowych prezentacjach czy wpływowych

omówieniach Bourdieu, pokazuje ziejącą przepaść między rzeczywistą inspiracją i wewnętrzną strukturą jego prac a ich akademickim obrazem, uformowanym przez nawarstwione dekady zredukowanych lub zmistyfikowanych odczytań, kierowanych przez nieuzasadniony teoretycyzm¹. Sygnalizuję także trzy powiązane ze sobą pułapki, na które bourdieuzikańscy badacze tego czy innego sektora świata społecznego powinni mieć szczególne baczenie: fetyszyzację pojęć (która zatrzymuje badanie dokładnie tam, gdzie powinno się ono zacząć), pokusę użycia „mowy bourdieuzińskiej” tylko dlatego, że jest to aktualnie akademicki *langue du jour*, oraz wymuszone użycie jego ram teoretycznych *en bloc*, w sytuacji, kiedy bardziej produktywnie byłoby ich użycie na zasadzie skrzynki z narzędziami, zgodnie z regułą transpozycji.

MOMENT BACHELARDOWSKI

Zerwij ze zdrowym rozsądkiem (który występuje w trzech wariantach: potocznym, politycznym i naukowym) i zakwestionuj przyjęte kategorie analizy, zdekonstruuj też zastaną (*prefabricated*) problematykę i wypracuj solidne pojęcia analityczne

¹ Przygodna próbka daje następujący wynik: Bourdieu został powiązany z Marcelem Mausem i Levi-Strausem przez Collinsa (1994) i Moore'a (1999), ale zaszufładowany (i skarcony) jako marksista przez Alexandra (1999), sparowany z Johnem Austinem przez Judith Butler (2010) i wrzucony do grudkowatego retorycznego kleiku „teorii praktycznej” razem z Marshalllem Sahlinsem i Anthonym Giddensem przez Ortner (2006), krytykowany przez Sewella jako bezwzględny strukturalista (2005) i wychwalany jako bratnia dusza Garfinkla przez Lemerta (2016); związany z Wittgensteinem (Schatzki 2008) i powiązany z amerykańskim pragmatyzmem (Shusterman 1991); przedstawiany zagadkowo jako „w pierwszym rządzie empirysta” przez Joasa i Knöbla (2009, s. 371) w ich przeglądzie głównych nurtów teoretycznych. Większość egzegetów ponadto postrzega Bourdieu jako rozwijającego „krytyczną” teorię społeczną, z przymiotnikiem, który on sam zdecydowanie odrzucał jako zbędny i pretensjonalny, retoryczny dodatek, którego żadna nauka nie potrzebuje.

– które powinny być zarazem wynikiem i narzędziem dla analizy empirycznej i obejmować pojęcia potoczne, a jednocześnie istotnie od nich odchodzić (Wacquant 2002). To jest proste zastosowanie imperatywu *epistemologicznego zerwania i czujności* – zasadniczej lekcji płynącej z „epistemologii historycznej”, filozofii nauki rozwiniętej przez Gastona Bachelarda i Georges’a Canghulhema, którą Bourdieu przeniósł z obszaru nauk przyrodniczych do nauk społecznych (Bourdieu i in. 1968; Bourdieu 2001b; zwięzły opis tego nurtu zob: Rheinberger 2010).

Konieczne jest tu wyjaśnienie: epistemologiczne zerwanie (*rupture*) u Bachelarda (słowo to jest takie samo w języku francuskim i angielskim) nie jest epistemologicznym *coupure* (rozbiem, cięciem, *break, cut*) Althussera, mimo że to ostatnie wywodzi się rzekomo od poprzedniego. Według Bachelarda i podążającego za nim Bourdieu nauka zrywa ze zdrowym rozsądkiem poprzez ciągłą konfrontację z rzeczywistością, a nie poprzez chronienie się w oczyszczonym obszarze tautegorycznej „praktyki teoretycznej” (Althusser i in. 1965). Co więcej, zerwanie jest *powtarzalną w nieskończoność aktywnością praktyczną*, przeprowadzaną poprzez przemyślane wiązanie technicznych operacji badawczych (rozwińnięcie konceptualne, lokalna bądź archiwalna selekcja, przygotowanie kwestionariusza, kodowanie itd.), a nie jakimś mentalnym aktem założycielskim lub zwrotem historycznym, dzięki któremu nauka nagle i magicznie oddziela się na zawsze od ideologii – jak w Althusserowskiej interpretacji epistemicznej epifanii Marksa z 1845 r., zawartej w *W imię Marksa*². To właśnie w zgodzie z naciskiem kładzionym przez Bachelarda na „zasadniczą rolę instrumentarium w zbliżeniu do wiedzy” wytwarzanej przez działalność naukową Bourdieu ochrzcił założone przez siebie w 1975 r. czasopismo, które wydawał aż do swych ostatnich dni, niezgrabną nazwą *Działania badawcze w naukach społecznych* (Wacquant 1999). Wreszcie zerwania (w liczbie mnogiej) mają miejsce także *w nauce jako takiej* i zasilają silnik postępu: „Postęp naukowy zawsze wyraża zerwanie, nieustanne zerwania pomiędzy wiedzą potoczną a wiedzą naukową, o ile mówimy tutaj o dojrzałej nauce, która z powodu tych właśnie zerwań nosi znamiona nowoczesności” (Bachelard 1953, s. 17).

Zerwanie jest wielokrotnie powtarzającym się momentem badań, zbyt często ignorowanym bądź rutynowo pomijanym: na przykład obszerne segmenty badań miejskich przyjmują terminologię, spory i obawy narzucane przez zarządzających miastami, polityków, dziennikarzy bądź mody akademickie (skupione obecnie na bliźniaczych zjawiskach gentryfikacji, segregacji etnicznej oraz rozkwicie

Według Bachelarda i podążającego za nim Bourdieu nauka zrywa ze zdrowym rozsądkiem poprzez ciągłą konfrontację z rzeczywistością, a nie poprzez chronienie się w oczyszczonym obszarze tautegorycznej „praktyki teoretycznej”

Zerwanie jest wielokrotnie powtarzającym się momentem badań, zbyt często ignorowanym bądź rutynowo pomijanym

2 W *Racjonalistycznej aktywności fizyki współczesnej* (1951, s. 9–10) Bachelard nazywa te operacje fenomenotechnikami, zbiorowym zastosowaniem środków eksperymentalnego konstruowania zjawiska: „Kiedy dwie społeczności, społeczność naukowa i społeczność techniczna, wchodzą w relację i kooperują”, wtedy „opuszczamy świat natury i wchodzimy w świat tworzenia zjawisk [...] Obiektywność racjonalna, obiektywność techniczna i obiektywność społeczna są więc trzema silnie złączonymi charakterystykami”. Inne spojrzenie na relację Althussera do Bachelarda przedstawia Balibar (1991).

przemysłu kulturalnego w rdzeniu metropolitalnym), podczas gdy powinny zamiast tego wykrywać i neutralizować zakorzenioną w nich historyczną nieświadomość i społeczne skrzywienia poprzez włączenie ich do obiektu swych badań. Jak ostrzega Bachelard (2002, s. 19): „Umysł naukowy zakazuje nam posiadania opinii na tematy, których nie rozumiemy, na pytania, których nie potrafimy jasno sformułować. Przede wszystkim trzeba umieć postawić problemy”.

MOMENT WEBEROWSKI

Dokonaj potrójnej historyzacji: podmiotu (posługując się pojęciem habitusu), świata (poprzez użycie terminu przestrzeń społeczna, której podtypem jest pole) oraz kategorii i metod analityka (refleksyjność epistemiczna). Ta zasada wyraża bourdieuejską, radykalnie historycystyczną i agonistyczną wizję działania społecznego, struktury i wiedzy, która jest najbardziej zbliżona w duchu i metodzie do prac Maxa Webera, nawet jeśli ten ostatni został przypisany do analitycznego indywidualizmu, całkowicie obcego relacjonizmowi Bourdieu (1968; 1986, s. 147–166). Dla obu autorów analiza społeczna musi przebiegać w specyficznym duchu *Wissenschaftslehre* – refleksyjnej „teorii nauki”, która, wespół z materialistyczną socjologią religii Webera, stanowiła dla Bourdieu w jego młodzieńczych latach wprowadzenie w weberowski korpus oraz ostatecznie nadała kształt konwersji Bourdieu z filozofii do nauki społecznej (Bourdieu 2011). Dla obu autorów dominacja przenika życie społeczne, a jednocześnie przyjmuje mnogość form, które nie mogą być zredukowane do jakiejś ekonomicznej bazy, lecz zawsze wiążą się z interwencją autorytetu symbolicznego, strukturyzującego określoną relację. Prowadzi to Webera (1958) do skoncentrowania się na kwestii legitymizacji, a Bourdieu na społecznym wytwarzaniu doksy oraz funkcjonowaniu procesów nierozpoznania (*workings of misrecognition*). Dlatego właśnie to Weber, a nie Marks jest w tym zakresie inspiracją dla Bourdieu (mimo przyjęcia przez tego ostatniego podejścia historycznego i relacyjnego). Podobnie jak autor *Wirtschaft und Gesellschaft* Bourdieu odrzuca determinizm ekonomiczny, poszukiwanie fundamentów i neoheglowskie pojmowanie historii jako posiadającej ukierunkowaną logikę³. W pełni wpisuje się w linię neokantowską, postrzegającą filozofię jako od początku do końca „fakt naukowy” (by zacytować raz jeszcze Bachelarda) i angażującą genetyczną koncepcję wiedzy widzianej jako wiecznie nieukończony proces syntetyczny. Taka antymetafizyczna interpretacja Kanta była czczona w szkole marburskiej, gdzie Cassirer uczył się u Georga Simmla i która wpłynęła na Webera poprzez prace Windelbanda i Rickerta, liderów konkurencyjnej neokantowskiej szkoły badeńskiej⁴.

3 Odrzucenie przez Bourdieu marksistowskiej teorii historii i jej wyobrażenia bazy/nadbudowy jest definitywnie i klarownie wyrażone w następującym fragmencie z jego niedokończonej książki o Manecie: „Poszukiwanie czynnika wyjaśniającego zmianę społeczną, centralnego problemu nauk społecznych, sprawia trudność za sprawą remanencji, wewnątrz naszych umysłów, wyblakłego marksizmu, którego niezwykle trudno się pozbyć. Nie dlatego, że jest dominujący (tak naprawdę nigdy nie był), ale dlatego, że jest nieokiełznany, wkrada się w pretensjonalne dysputy poprzez zdroworoządkowe banały. Intelktualna doksa jest zamieszkaną-nawiedzana przez idee marksistowskie”, które „sprzysięgają redukcjonizmowi i karmią uproszczone, kaleki materializm” (Bourdieu 2013, s. 577–578).

4 Bourdieu dogłębnie zapoznał się z tą niemiecką tradycją filozofii historycznej w latach 60. dzięki swojej quasi-synowskiej relacji z Raymondem Aronem, który sam wprowadził ten nurt myśli we Francji we wpływo- wych książkach opublikowanych w latach 30. (Aron 1935; 1938) i promował Bourdieu w akademii po tym, jak ten ostatni został zmuszony do ucieczki z Algierii w 1960 r., w przeddzień prokolonialnego zamachu generałów w Algierze (Bourdieu 2002, s. 47–50).

Dlatego miejskie (i jakiegokolwiek inne) formy, kategorie i praktyki należy pojmować jako wytwory, narzędzia i stawki w walkach toczonych na wielu poziomach czasowych, rozciągających się od *longue durée* sekularnych makrostruktur, poprzez średniookresowe cykle polityczne i zwroty instytucjonalne, aż po krótkofalowy horyzont fenomenologiczny konkretnych ludzi. To przykazanie zadaje kłam utrwalonej akademickiej opowieści o Bourdieu jako „teoretykowi reprodukcji”, nieustannie powtarzanej nawet przez badaczy miasta sympatyzującej z jego podejściem (np. Harding, Blokland 2014, s. 129–130), ale trafnie oddaje zarówno jego wprost wyrażone instrukcje, jak i pozostałą praktykę naukową (Wacquant 2017).

MOMENT LEIBNIZOWSKO-DURKHEIMOWSKI

Zastosuj *topologiczny sposób rozumowania*, pozwalający śledzić wzajemne odniesienia, przeniesienia i zniekształcenia pomiędzy przestrzenią symboliczną (siatką klasyfikacji mentalnych, która kieruje jednostkami w ich kognitywnym i konatywnym konstruowaniu świata), przestrzenią społeczną (zmienną dystrybucją społecznie efektywnych zasobów i kapitałów) i przestrzenią fizyczną (środowiskiem wytworzonym w drodze rywalizacji o posiadanie dóbr materialnych i ideowych w przestrzeni i poprzez nią). Taki sposób myślenia jest nieodzowny, ponieważ:

„Przestrzeń społeczna skłonna jest odwzorować się w mniej lub bardziej zniekształconej postaci w przestrzeni fizycznej jako ustanowienie pewnego porządku aktorów i właściwości. Wynika z tego, że wszystkie podziały i rozróżnienia w przestrzeni społecznej (wysoki/niski, lewa/prawa itd.) są w sposób materialny i symboliczny wyrażone w odpowiedniej przestrzeni fizycznej jako urzeczowiona przestrzeń społeczna” (Bourdieu [1997] 2006, s. 192).

Opisywana zasada łączy *geometryczny* komponent myśli Bourdieu, ugruntowany na bazie jego wczesnej, zapamiętałej lektury Gottfrieda Wilhelma Leibniza (jego *analysis situs* powstała w reakcji na perspektywę geometryczną Pascala i stanowi przykład monistycznego racjonalizmu, który to Bourdieu pragnął dalej rozwinąć), oraz podejście *morfologiczne*. Zostało ono wywiedzione od śmiałego sformułowania Durkheima i Maussa na temat odpowiedniości między fizycznym podłożem i układem grup a „formami klasyfikacji”, poprzez które postrzegają one siebie i świat. Elke Weik (2010) ma rację, wskazując na podobieństwa i pokrewieństwa między Leibnizem i Bourdieu: siłą tworzącą świat jest dla tego pierwszego Bóg, dla drugiego zaś – historia jako taka. Skupia się ona jednak głównie na habitusie, podczas gdy silniejszym związkiem między tymi dwoma myślicielami jest podzielana relacyjna filozofia przestrzeni (na temat wizji Leibniza zob. De Risi 2007). Jednocześnie warto przypomnieć, przechodząc już powoli do czwartej zasady, że pierwsza książka Cassirera (1902) była wnikliwą analizą myśli Leibniza w kontekście naukowym.

Podobnie ujęcie durkheimowskie wspiera między innymi obiektywistyczny wysiłek Bourdieu w przeprowadzaniu wnikliwej anatomii różnych uniwersów społecznych. Mapowanie „form zewnętrznych” sieci wzajemnie połączonych ze sobą pozycji jest nieodzowne, ponieważ: „Ręka ludzka modyfikuje podłoże społeczne na tysiące sposobów, zaś powstające w wyniku tego różnice mają doniosłe znaczenie

Przestrzeń społeczna skłonna jest odwzorować się w mniej lub bardziej zniekształconej postaci w przestrzeni fizycznej jako ustanowienie pewnego porządku aktorów i właściwości

socjologiczne ze względu bądź na swoje przyczyny, bądź na skutki, jakie mogą wywołać” (Durkheim [1900] 1965, s. 116). Zarówno w sensie konkretnym, jak i abstrakcyjnym „wielkość terytorium” zajmowanego przez podmioty działające (np. algieryjskich chłopów, francuskie drobnomieszczaństwo, mieszkańców obarczonych złą sławą osiedli komunalnych, artystów, intelektualistów, decydentów), „jego geograficzne usytuowanie” względem innych przestrzeni działania, „kształt jego granic”, jak i „ogólna masa ludności” oraz jej gęstość w różnych regionach – wszystko to

— Bourdieu przyznaje centralne miejsce procesowi dyferencjacji, który daje początek wielości kapitałów oraz, podążając dalej ścieżką historyczną, również temu szczególnemu metapolu, zwanemu przez niego „polem władzy”

musi być ujęte w analizie synchronicznej i diachronicznej, ponieważ: „samą strukturę poznaje się w jej stawianiu się [...] Struktura tworzy się i rozkłada bez przerwy, jest życiem na pewnym poziomie konsolidacji” (tamże, s. 115, 117).

Bourdieu przyznaje centralne miejsce procesowi dyferencjacji, który daje początek wielości kapitałów oraz, podążając dalej ścieżką historyczną, również temu szczególnemu metapolu, zwanemu przez niego „polem władzy”. Zróżnicowanie kapitałów oraz ich poziom obiektywizacji (mogą one występować zarówno w „formie praktycznej jako mechanizmy” lub „skodyfikowanej w postaci norm lub jasnych reguł”) są z kolei „jednymi z najważniejszych reguł odróżniających poszczególne rodzaje społeczeństw” (Bourdieu 2016, s. 446–449, 207–211, cyt. s. 207)⁵. Co więcej, czynniki morfologiczne oraz

ich wzajemne oddziaływania, wewnątrz i poprzez granice odrębnych mikrokosmosów lub stref przestrzeni społecznej, są podstawową przyczyną konfliktów kategoryalnych, starć kognitywnych i strukturalnych zaburzeń, które napędzają zmianę społeczną i wywołują rewolucyjne przeobrażenia, co zostało pokazane przez Bourdieu na przykładzie analizy „kryzysu” z maja 1968 r. we Francji lub wynalezienia powieści nowoczesnej przez Flauberta i jego towarzyszy (zob. odpowiednio Bourdieu 1984 i [1992] 2001a).

MOMENT CASSIREROWSKI

Rozpoznaj *konstytytywną efektywność struktur symbolicznych* i dokładnie zbadaj ich podwójne wdrukowanie – z jednej strony w subiektywne kompleksy dyspozycji (kategorie, umiejętności, pragnienia), które składają się na habitus, z drugiej – w obiektywną siatkę *pozycji* (dystrybucję wydajnych zasobów), tworzących instytucje. Genetyczna „struktura form symbolicznych” Ernesta Cassirera ([1944] 1977) stanowi główną inspirację Bourdieu dla rozwoju koncepcji władzy symbolicznej, która z kolei zajmuje centralną pozycję w jego pracach, czego zwykle nie zauważają konwencjonalne odczytania i zastosowania Bourdieu, skostniałe w niekompletnym i nieużytecznym tryptyku „habitus, kapitał, pole” (Wacquant 2017, s. 182–183). Ponieważ zwierzęta ludzkie doświadczają uniwersum fizycznego nie jako surową rzeczywistość, ale poprzez medium symboli (zmaterializowanych w taksonomii

5 Tutaj Bourdieu wyraźnie łączy Durkheima perspektywę dyferencjacji jako trendu centralnego i jego charakterystykę nowoczesności z weberowską ideą wielości *Lebensordnungen*: „Można rozszerzyć analizę Durkheima” dotyczącą puryfikacji i intensyfikacji odrębnych funkcji dzięki strukturalnemu różnicowaniu „o analizę weberowską” – dotyczącą wyłaniania się różnych sfer życia i wartości, wyrażonych przez pojawienie się «jako» (als): gospodarki jako gospodarki, sztuki jako sztuki, prawa jako prawa” (Bourdieu 2016, s. 1005–1006).

Cassirera jako język, mit, religia, sztuka i nauka – pięć tematów, które Bourdieu eksplorował z wielkim entuzjazmem)⁶, prawdziwie obiektywna nauka o mieście bezwzględnie musi wziąć pod uwagę rywalizujące schematy klasyfikacyjne, poprzez które podmioty nadają wzorzec i znaczenie światu miejskiemu. A ponieważ kosmos społeczny zawsze może być doświadczany i konstruowany za pomocą wielości punktów widzenia, te konkurencyjne systemy symboliczne konstytuują tak wiele broni „w walce o wytworzenie i narzucenie dominującej wizji świata” (Bourdieu [1982] 1990, s. 159). W ten sposób nadają mu materialny kształt, wprawiając w ruch historyczną alchemię *ureczywistniania się kategorii* (*realization of categories*), której zagadką jest trzonem życiowej pracy Bourdieu (Wacquant 2013).

Przywrócenie Cassirera naświetla kreatywny i agonistyczny sens działania socjosymbolicznego, który inspiruje myślenie Bourdieu: „Podobnie jak zwierzęta, człowiek poddaje się regułom społeczeństwa, ale ponadto ma aktywny udział w tworzeniu form życia społecznego i aktywną siłę ich zmieniania” (Cassirer [1944] 1977, s. 403). Z racji tego, że nie można przeżyć życia, nie dając mu wyrazu, podmiot społeczny jest nosicielem – w podwójnym sensie: posiadania i przyczynowości – „podstawowego spolaryzowania” lub „napięcia między stabilizacją i rozwojem”, między zachowaniem istniejących form i tworzeniem nowych. Systemy symboliczne są zatem środkami, miejscem i stawką w „nieustanny[m] spo[rze] [...] między tradycją a innowacją, między siłami odtwórczymi a twórczymi” (tamże, s. 405). Wszczepiając to w model Bourdieu: władza symboliczna jest społecznie uznaną zdolnością do wytwarzania i wpajania schematów klasyfikacyjnych (Bourdieu [1982] 1990, s. 156), które porządkują, celebryją bądź dyskredytują pewne grupy i lokalizacje w przestrzeni społecznej lub fizycznej, mogąc zarówno umacniać, jak i modyfikować porządek społeczny i jego materializację.

W odniesieniu do przestrzeni miejskiej zasada ta kieruje uwagę nie tylko na fenomenologię miejskiego życia, rozumianego jako żywa rzeczywistość usytuowana w określonych miejscach, ale także na słowa, za pomocą których ludzie, rzeczy, aktywności i lokalizacje są w mieście nazywane. Jest to spowodowane tym, że *kluczowa kategoryzacja* jest szczególnie potężnym wektorem zachowania lub przeobrażenia rzeczywistości ze względu na skoncentrowanie autorytetów symbolicznych (religijnych, politycznych, prawnych, dziennikarskich, artystycznych, akademickich, naukowych) w metropolii. Materialne stemplowanie miejskiej rzeczywistości poprzez jej symboliczne określanie przybiera paradygmatyczną i paroksytyczną formę w przypadku terytorialnej stygmatyzacji, której miejsca

Podobnie jak zwierzęta,
człowiek poddaje się
regułom społeczeństwa,
ale ponadto ma aktywny
udział w tworzeniu
form życia społecznego
i aktywną siłę ich
zmieniania

6 Istotnie, Bourdieu poświęcił całe monografie lub artykuły o objętości książki na każdy z tych tematów: *Language and Symbolic Power* (1982, wydanie rozszerzone w 1990); *Demon analogii* (w: *Zmysł praktyczny* [1980] 2008b, cz. II) i *Męska dominacja* ([1998] 2004); *Genèse et structure du champ religieux* (1971) oraz *La sainte famille: L'épiscopat français dans le champ du pouvoir* (1982, wspólnie z Monique de Saint-Martin), które razem tworzą całą książkę (w istocie połączone w dwustuosiemdziesięciostronicowy zbiór publikacji Bourdieu o religii w języku niemieckim, t. 5 jego *Schriften zur Kultursoziologie*, opracowany dla Suhrkamp Verlag przez Franza Schultheisa i Stephana Eggera, 2011); *L'Amour de l'art. Les musées européens et leurs publics* (wspólnie z Darbel 1966) i *Reguły sztuki* ([1992] 2001a); *Science de la science et réflexivité* (2001b), poprawiona i zaktualizowana wersja *Le Métier de sociologue* (Bourdieu i in. 1968).

i kręgi produkcji, dyfuzji i konsumpcji przenikają całe miasta, wywierając wpływ na wszystkich mieszkańców, nawet jeśli jej efekt skupia się przede wszystkim na dzielnicach społeczno-moralnego zatracenia – na samych krańcach i dnie miejskiej przestrzeni (Wacquant, w druku).

TRZY OSTRZEŻENIA

Skorygowany racjonalizm w działaniu, radykalna historyzacja arbitralnych form społecznych oraz ich depozytów w instytucjach i uspołecznionych ciałach; śledzenie trialektyki symbolicznej, społecznej i fizycznej przestrzeni; sondowanie realizacji konstruktów mentalnych: owe zasady razem wzięte nadają kształt perspektywie naukowej, radykalnie różnej od tych rozwijanych przez pozytywizm, realizm i her-

—
Z praktyki naukowej Bourdieu wywieść można też trzy generalne ostrzeżenia, które przysłużą się badaczom miasta (czy każdego innego konkretnego przedmiotu dociekań), chcącym skorzystać z jego pracy zgodnie z jej duchem czy literą

meneutykę – alternatywnych epistemologii, które rządzą we współczesnych naukach społecznych. Perspektywa ta nakazuje prowadzenie badań skupionych na uważnym i aktywnym „konstruowaniu obiektu”, które, wystrzegając się zarówno pustego formalizmu, jak i ślepego empiryzmu, wchodzi w szczególności przypadków historycznych, korzystając jednocześnie z zalet analizy uogólniającej (Bourdieu 2001b). Obok owych zasad z praktyki naukowej Bourdieu wywieść można też trzy generalne ostrzeżenia, które przysłużą się badaczom miasta (czy każdego innego konkretnego przedmiotu dociekań), chcącym skorzystać z jego pracy zgodnie z jej duchem czy literą.

Po pierwsze, *unikaj fetyszyzacji pojęć*: Bourdieu jest często błędnie odczytywany jako „teoretyk”, podczas gdy w rzeczywistości pozostawał zawziętym krytykiem „ostentacyjnego teoretyzowania”. Tworzył teorię nie jako butny pan, ale skromny sługa badania empirycznego, nigdy nie posuwał się więc naprzód w tym pierwszym obszarze bez rozwijania drugiego (Bourdieu, Wacquant [1992] 2001, s. 27–31, *passim*). Właściwą korektą tego powszechnego zniekształcenia scholastycznego, którego przykłady w studiach miejskich znaleźć można w ostatnich artykułach opublikowanych w „Progress in Human Geography”, jest odsunięcie na dalszy plan tekstualnych definicji pojęć i zwrócenie baczonej uwagi na to, jak Bourdieu przekształca je w konkretne operacje badawcze, by w konsekwencji zbudować obiekty empiryczne. Znacznie mniej przydatne jest szczegółowe przeanalizowanie dziesiątek scholastycznych krytyk i teoretycznych obron habitusu, jakkolwiek zmyślnie by one były, niż śledzenie zmiennych, które Bourdieu wybiera w celu przygotowania mapy *modus operandi* danego zespołu podmiotów bądź określonej przełomowej postaci historycznej⁷. Przykładowo w *Społecznych strukturach gospodarki* łączy on obserwację etnograficzną, analizę konwersacyjną, wieloraką analizę

7 Najnowszymi przykładami tegoż może być Croce (2015), Decoteau (2016), Mead (2016) oraz Strand i Lizardo (2017), którzy bądź przedstawiają jako nowe argumenty, podnoszone wcześniej przez Bourdieu, bądź roszczą sobie pretensję do naprawienia błędów, które sami popełniają z powodu uproszczonego rozumienia sposobu stosowania teorii habitusu przez Bourdieu; inny przykład to pięć artykułów zebranych przez Silvē (2016), w których kuriozalnie wzywa się do rozszerzenia „poza socjologię” idei, która wywodzi się z psychologii moralnej, i próbuje się aplikować teorię habitusu, w czterech na pięć przypadków błogo ignorując prace Bourdieu na te same tematy (zob. wcześniejsze ostrzeżenie w Wacquant 2016).

korespondencji (*multiple correspondence analysis* – MCA), by zrekonstruować „społeczną genezę systemu preferencji” nabywców domów i odkryć warunki, w których niemy „sens posiadania” zostaje aktywowany (Bourdieu 2000, s. 40–59). Podobnie programowa analiza Bourdieu (2013, s. 648–673) rozkładu „dyspozycji Maneta” w sposób konkretny ilustruje, jak „pewność i arystokratyzm” jego *hexis* w połączeniu z „duchem wyzwania i rywalizacji” tworzy „rozszczepiony habitus artysty burżuazyjnego, który dokonuje swojego rodzaju syntezy przeciwieństw”; po „stronie konformistycznej” karmiony jest przez bogatą rodzinę, dobrze osadzoną w paryskiej *haute société*, po „stronie rebelianckiej” napędza „cielesne podwójne odrzucenie”, zarówno malarstwa akademickiego, jak i bohemistycznego.

Po drugie i w nawiązaniu do poprzedniego – *uważaj na pułapkę retoryczną*: wielu autorów maluje swoje analizy w kolorach Bourdieu, podczas gdy w rzeczywistości jego koncepcje nie odgrywają w ich studiach żadnej roli. Są w nich słowa, ale nie ma pojęć. Dowodem jest to, że ich wnioski i argumenty nie zmieniłyby się, gdyby zostały wywiedzione z dowolnej liczby innych ujęć (co w rzeczywistości ma miejsce). Prawdopodobnie najczęściej nadużywanym w tym kontekście jest pojęcie pola, przywoływane bądź jako mdły synonim domeny, bądź jako arena „działania strategicznego”, które nie mają żadnych ściśle dystyngtywnych własności charakteryzujących pole w rozumieniu Bourdieu (dyferencjacja, autonomia, monopolizacja, chiazmatyczna organizacja, efekt przyzmatu itd.). Posługując się „mową bourdieu’ańską” bez właściwego kontekstu, autorzy ci nie tylko myślą retorykę z analityką, ale także pozbawiają się teoretycznych i empirycznych korzyści, które mogłoby im przynieść efektywne zastosowanie narzędzi Bourdieu⁸.

Takie jałowe badania łatwo się degenerują, stając się bezsensowną grą słów, której ilustracją może być widoczne ostatnio mnożenie miejskich odmian habitusu: „habitus metropolitalny”, „habitus podmiejski”, „habitus gentryfikacyjny” „dot.com habitus”, nie wspominając już o absurdalnym „minihabitusie” (prawdopodobnie torującym drogę dla nieuchronnego namaszczenia „nanohabitusu”). Wszystko to wskazuje, że twórcy tych pojęć nie rozumieją podstaw znaczenia i konstrukcji habitusu (Wacquant 2016). Jest czymś właściwym dla metropolii, że zawiera ona w sobie różnorodność grup i kategorii, szeroki zakres warunków społecznych oraz wielość ograniczonych mikrokosmosów społecznych, z których każdy rozwija rywalizujące ze sobą schematy postrzegania i uznania. Logicznie rzecz biorąc, skutkuje to ogromnym zróżnicowaniem konkurujących ze sobą zespołów dyspozycji (korespondujących z szerokimi klasami pozycji i trajektorii), a nie pojedynczym zunifikowanym habitusem charakterystycznym dla miasta jako takiego. Mówienie o „metropolitalnym” (podmiejskim itd.) habitusie jest więc donośną, ale pustą paplaniną à la Bourdieu.

Jest czymś właściwym dla metropolii, że zawiera ona w sobie różnorodność grup i kategorii, szeroki zakres warunków społecznych oraz wielość ograniczonych mikrokosmosów społecznych

8 Szczególnie jest to wyraźne w przypadku dwóch koncepcji, bardzo popularnych wśród anglosaskich makrosocjologów: „pola organizacyjnego” i „strategicznego pola działania” (zob. odpowiednio Powell i DiMaggio 1991; Fligstein i McAdam 2012), których luźne pochodzenie lub semantyczny związek z *champ* [pole] Bourdieu zaciemniają jedynie odrębność tego ostatniego.

Po trzecie, jest nie tylko możliwe, lecz generalnie pożądane, aby oddzielić pojęcia Bourdieu od siebie po to, by się upewnić, że istnieje realny zysk z ich indywidualnego zastosowania, zanim ostatecznie się je połączy, tak jak tego wymaga rozwiązanie danego problemu empirycznego. Doskonale zdają sobie sprawę, że Bourdieu i ja w *Zaproszeniu do socjologii refleksyjnej* opowiadaliśmy się za przeciwną strategią, podkreślając, że „pojęcia, takie jak habitus, pole i kapitał, mogą zostać zdefiniowane jedynie w ramach systemu teoretycznego, do którego należą, nigdy zaś w stanie wyizolowanym” (Bourdieu, Wacquant [1992] 2001, s. 76). Ale wtedy, w 1992 r., priorytetem było dostarczenie całościowej wizji architektury i wewnętrznej logiki modelu Bourdieu oraz wyjaśnienie synergii pomiędzy różnymi pojęciami czytelnikom, którzy tych pojęć w dużej mierze nie znali. Jednak w ciągu ostatnich 20 lat najbardziej owocnymi pracami inspirowanymi Bourdieu okazały się te, które wdrażają elementy jego systemu, podczas gdy autorzy starający się wykorzystać go w całości, zbyt często błędzili. Musimy więc wsłuchać się w lekcję Bachelarda, że epistemologia jest historyczna, i taktycznie zmieniać jej zalecenia w odpowiedzi na największe zagrożenie dla wiedzy w danym momencie.

Co więcej, teologiczne odczytanie pism Bourdieu, zakładające implementowanie trzonu jego pojęć *omni et simul*, pozostaje w napięciu, jeżeli nie w sprzeczności, z pragmatyką jakiegokolwiek projektu badawczego i kłóci się ze sposobem, w jaki sam Bourdieu je stosował. Na przykład przez cały okres badań terenowych w Algierii Bourdieu eksploatował pojęcia habitusu i władzy symbolicznej, nie wspominając nic o polu (Bourdieu [1972] 2007; 1977; 2008a; [1980] 2008b); z tej prostej przyczyny, że żadne pole nie istnieje w rolniczych wspólnotach wiejskiej Kabylii. Ta ostrożna strategia jest szczególnie wskazana dla tych badaczy, którzy wciąż po omacku próbują wyjść poza elementarny sposób rozumienia podejścia Bourdieu: lepiej zastosować jedno pojęcie we właściwych dla niego ramach analitycznych, niż przywoływać pięć w sposób wewnętrznie sprzeczny dla samego efektu retorycznego.

Dla przykładu, modelowym przypadkiem ekonomicznego, efektywnego i owocnego wykorzystania Bourdieu, potwierdzającym zasadność przedstawionych wyżej trzech rekomendacji, jest podsumowanie *100 lat przestrzennych dystynkcji w Tel Awiwie* Nathana Maroma. Aby nadać sens trajektorii opozycji socjoprzestrzennych w całym cyklu życiowym tego skonfliktowanego miasta Marom koncentruje się na przeprowadzeniu pojedynczej operacji „przełożenia przestrzeni społecznej na przestrzeń fizyczną”. Czerpie elegancko tylko z dwóch koncepcji: przestrzeni społecznej i władzy symbolicznej (który to duet, tak się składa, stanowi trzon myśli Bourdieu). Wykorzystuje je do zerwania ze znaturalizowaną problematyką segregacji, odziedziczoną po ekologii miejskiej, a także przewyżcza ślepotę polityczną podejść ekonomicznych, niedostrzegających potencjału performatywnego klasyfikacji symbolicznych i walk klasyfikacyjnych. Bourdieu nakłania Maroma do sformułowania nowego problemu, uhistorycznienia jego terminów, zebrania danych umożliwiających udokumentowanie nowatorskich aspektów empirycznych tego zjawiska i – ostatecznie – sformułowania oryginalnej interpretacji zmieniających się zasad widzenia i podziału Tel Awiwu w wielu wymiarach, której inne perspektywy teoretyczne nie były w stanie wytworzyć.

Artykuł Maroma potwierdza jednocześnie, że mimo iż każde z siedmiu głównych pojęć organizujących pracę Bourdieu (habitus, kapitał, przestrzeń społeczna, pole, władza symboliczna, doxa i refleksyjność epistemiczna) mogłoby z powodzeniem

być zastosowane do analizy układów miejskich, to największy potencjał i moc tworzenia wyjaśnień ma bezdyskusyjnie *przestrzeń społeczna*. Nie tylko z powodu jego geograficznej metaforyki, lecz także dlatego, że stanowi ono „kategorię-macierz”, z której wypływają bardziej ograniczone pojęcia, takie jak *pole*, *corps* (ciało) i aparat – będące specyficznymi typami struktur, w których działanie społeczne jest zakorzenione i w których się realizuje (Wacquant 2017, s. 182–183). A także dlatego, że jest ono „naturalnie dopasowane” do miasta jako środowiska wytwarzania, rozwoju, dyferencjacji, proliferacji i akumulacji konkurencyjnych form kapitału. W istocie *przestrzeń społeczna* jest tą kategorią, która najsilniej oddala Bourdieu od innych podejść i wypełnia ziejącą pustkę samego rdzenia wszystkich pozostałych teorii miasta: chicagowskiej ekologii i etnografii, ekonomii politycznej, urbanistyki postkolonialnej, teorii asemblaży, urbanistyki planetarnej i podejścia opartego na analizie sieci gruntów miejskich (Storper, Scott 2016).

Konkludując: wykorzystywanie Bourdieu do własnej pracy nie powinno oznaczać recytowania w zachwycie bądź pogardzie świętych pism ani potwierdzania bądź obalania ustaleń z konieczności związanych z określonym czasem i miejscem czy też ponownego wchodzenia w teoretyczne dysputy „za lub przeciw” mistrzowi-myślicielowi, lecz zastosowanie w konkretnej operacji badawczej *zasad konstruowania przedmiotu*, które Bourdieu wprowadził i których egzemplifikacją była jego własna praktyka naukowa. Epistemologiczne zerwanie, potrójna historyzacja, topologiczny sposób myślenia i uznanie zasadniczej efektywności struktur symbolicznych nie są sloganami teoretycznymi, które można rozstrzygać na papierze, ale praktycznymi strategiami tworzenia konkretnych socjologicznych projektów badawczych. Oznacza to, że *mimesis*, a nie *exegesis* powinna kierować tymi badaczami społecznymi, którzy chcą budować, rozszerzać bądź też w istotny sposób kwestionować naukową maszynę i spuściznę Pierre’a Bourdieu.

Przestrzeń społeczna
jest tą kategorią,
która najsilniej oddala
Bourdieu od innych
podejść i wypełnia
ziejącą pustkę samego
rdzenia wszystkich
pozostałych teorii miasta

Berkeley–Paryż, czerwiec–lipiec 2017

PODZIĘKOWANIA

Chciałbym złożyć podziękowania studentom i kolegom, którzy przetrwali kurs „Obóz rekrutów Bourdieu”, organizowany w Berkeley przez ostatnie dwie dekady, a zwłaszcza ostatniej grupie, której nie zdołałem przekazać w płynny sposób mojego na nowo odnalezionego ujęcia infrastruktury teoretycznej. Zachęcali mnie do nieprzerwanego pogłębiania tematu i uratowali przed pocieszającą iluzją, że możliwe jest definitywne, raz na zawsze zrozumienie myślenia Bourdieu. Jestem także wdzięczny za celne i konstruktywne komentarze Rogersa Brubakera, Megan Comfort, Chrisa Herringa, Victora Lunda Shammaasa i Davida Showaltera odnoszące się do kolejnych wersji tego tekstu.

Dziękuję też Tomaszowi Warczokowi za jego zaangażowanie i talent, którymi wykazał się przy pracy nad przekładem niniejszego artykułu na język polski.

Z języka angielskiego przełożył Tomasz Warczok

BIBLIOGRAFIA

- Alexander, J.C. (1995). *Fin-de-Siècle Social Theory: Relativism, Reduction and the Problem of Reason*. London: Verso.
- Althusser, L., Balibar, É., Estabiet, R., Macherey, P., Rancière, J. (1965). *Lire Le Capital, Tome 1 et 2*. Paris: Maspéro (przekład ang. *Reading Capital*, London: Verso 2005).
- Aron, R. (1935). *La Sociologie allemande contemporaine*. Paris: PUF (następne wydania 1950, 1966, 1981, 2007).
- Aron, R. (1938). *Essai sur la théorie de l'histoire dans l'Allemagne contemporaine, la philosophie critique de l'histoire*. Paris: Vrin.
- Bachelard, G. (1951). *L'Activité rationaliste de la physique contemporaine*. Paris: PUF.
- Bachelard, G. (1953). *Le Matérialisme rationnel*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Bachelard, G. ([1938] 2002). *Kształtowanie się umysłu naukowego. Przyczynek do psychoanalizy wiedzy obiektywnej* (tłum. D. Leszczyński). Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/obraz terytoria.
- Balibar, É. (1991). *Le concept de coupure épistémologique de Gaston Bachelard à Louis Althusser*. W: E. Balibar, *Écrits pour Althusser*. Paris, La Découverte.
- Bourdieu, P. (1968). Structuralism and theory of sociological knowledge. *Social Research*, 35 (4), 681–706.
- Bourdieu, P. (1971). Genèse et structure du champ religieux. *Revue française de sociologie*, 12 (3), 295–334.
- Bourdieu, P. (1977). *Algérie 60. Structures temporelles et structures sociales*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1984). *Homo academicus*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. (1986). *Choses dites*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P. ([1982] 1990). *Language and Symbolic Power*. Cambridge: Harvard University Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Les Structures sociales de l'économie*. Paris: Le Seuil.
- Bourdieu, P. ([1992] 2001a). *Reguły sztuki. Geneza i struktura pola literackiego* (tłum. A. Zawadzki). Kraków: Universitas.
- Bourdieu, P. (2001b). *Science de la science et réflexivité*. Paris: Raisons d'agir Éditions.
- Bourdieu, P. (2002). *Esquisse pour une auto-analyse*. Paris: Raisons d'agir Éditions.
- Bourdieu, P. ([1998] 2004). *Męska dominacja* (tłum. L. Kopiciewicz). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bourdieu, P. ([1997] 2006). *Medytacje pascaliańskie* (tłum. K. Wakar). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Bourdieu, P. ([1972] 2007). *Szkic teorii praktyki, poprzedzony trzema studiami na temat etnologii Kabyłów* (tłum. W. Kroker, E. Klekot). Kęty: Wydawnictwo Marek Derewiecki.
- Bourdieu, P. (2008a). *Esquisses algériennes*. Paris: Le Seuil.
- Bourdieu, P. ([1980] 2008b). *Zmysł praktyczny* (tłum. M. Falski). Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Bourdieu, P. (2011). *With Weber, against Weber*. W: S. Susen, B.S. Turner (red.), *The Legacy of Pierre Bourdieu: Critical Essays* (s. 111–124). London: Anthem Press.
- Bourdieu, P. (2013). *Manet. Une révolution symbolique*. Paris: Editions Raisons d'agir and Le Seuil.
- Bourdieu, P. (2016). *Sociologie générale, t. 2: Cours au Collège de France, 1983–1986*. Paris: Editions Raisons d'agir and Le Seuil.
- Bourdieu, P., Chamboredon, J-C., Passeron, J-C. (1968). *Le Métier de sociologue. Préalables épistémologiques*. Paris–The Hague: Mouton.
- Bourdieu, P., Darbel, A. (1966). *L'Amour de l'art. Les musées européens et leurs publics*. Paris: Minuit.
- Bourdieu, P., de Saint Martin, M. (1982). La sainte famille: L'épiscopat français dans le champ du pouvoir. *Actes de la recherche en sciences sociales*, 44, 2–53.
- Bourdieu, P., Wacquant, L. ([1992] 2001). *Zaproszenie do socjologii refleksyjnej* (tłum. A. Sawisz). Warszawa: Oficyna Naukowa.
- Butler, J. (2010). *Walczące słowa. Mowa nienawiści i polityka performatywu* (tłum. A. Ostolski). Warszawa: Wydawnictwo Krytyki Politycznej.
- Cassirer, E. (1902). *Leibniz' System in seinen wissenschaftlichen Grundlagen*. Marburg: Elwert.

- Cassirer, E. ([1944] 1977). *Esej o człowieku. Wstęp do filozofii kultury* (tłum. A. Staniewska, B. Suchodolski). Warszawa: Czytelnik.
- Collins, R. (1994). *Four Sociological Traditions*. New York: Oxford University Press.
- Croce, M. (2015). The habitus and the critique of the present: A wittgensteinian reading of Bourdieu's social theory. *Sociological Theory*, 33 (4), 327–346.
- De Risi, V. (2007). *Geometry and Monadology: Leibniz's Analysis Situs and Philosophy of Space*. Basel: Birkhäuser.
- Decoteau, C. (2016). The reflexive habitus: Critical realist and Bourdieusian social action. *European Journal of Social Theory*, 19 (3), 303–321.
- Durkheim, É. ([1900] 1965). *Socjologia i jej dziedzina*. W: *Filozofia i socjologia XX wieku* (seria „Myśli i Ludzie”) (tłum. J. Szacki). Warszawa: Wiedza Powszechna.
- Durkheim, É., Mauss M. ([1901] 2001). *O niektórych pierwotnych formach klasyfikacji. Fragment planu ogólnej socjologii opisowej*. W: M. Mauss, *Socjologia i antropologia* (tłum. J. Szacki) (s. 515–614). Warszawa: Wydawnictwo KR.
- Fligstein, N., McAdam, D. (2012). *A Theory of Fields*. New York: Oxford University Press
- Fogle, N. (2011). *The Spatial Logic of Social Struggle: A Bourdieuan Topology*. Lexington, MA: Lexington Books.
- Harding, A., Blokland, T. (2014). *Urban Theory: A Critical Introduction to Power, Cities and Urbanism in the 21st Century*. London: Sage.
- Joas, H., Knöbl, W. (2009). *Social Theory: Twenty Introductory Lectures*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lippuner, R. (2012). *Pierre Bourdieu*. W: F. Eckard (red.), *Handbuch Stadtsoziologie*. Berlin: VSA Verlag.
- Marom, N. (2014). Relating a city's history and geography with Bourdieu: One hundred years of spatial distinction in Tel Aviv. *International Journal of Urban and Regional Research*, 38 (4), 1344–1362.
- Mead, G. (2016). Bourdieu and conscious deliberation: An anti-mechanistic solution. *European Journal of Social Theory*, 19 (1), 57–73.
- Medvetz, T., Sallaz, J. (red.) (2018). *The Oxford Handbook of Pierre Bourdieu*. New York: Oxford University Press.
- Moore, H.L. (red.) (1999). *Anthropological Theory Today*. Cambridge, UK: Polity Press.
- Lemert, Ch. (red.) (2016). *Social Theory: The Multicultural, Global, and Classic Readings*. Boulder, CO: Westview Press.
- Ortner, S.B. (2006). *Anthropology and Social Theory: Culture, Power, and the Acting Subject*. Durham, NC: Duke University Press.
- Powell, W.W., DiMaggio, P.J. (red.) (1991). *The New Institutionalism in Organizational Analysis*. New York: Cambridge University Press.
- Rheinberger, H.-J. (2010). *On Historicizing Epistemology: An Essay*. Stanford: Stanford University Press.
- Schatzki, Th.R. (2008). *Social Practices: A Wittgensteinian Approach to Human Activity and the Social*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Sewell Jr, W.H. (2005). *Logics of History: Social Theory and Social Transformation*. Chicago: University of Chicago Press.
- Shusterman, R. (red.) (1999). *Bourdieu: A Critical Reader*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Silva, E.B. (red.) (2016). Habitus: Beyond sociology. *The Sociological Review*, 64 (1), 73–92.
- Storper, M., Scott, A.J. (2016). Current debates in urban theory: A critical assessment. *Urban Studies*, 53 (6), 114–1136.
- Strand, M., Lizardo, O. (2017). The hysteresis effect: Theorizing mismatch in action. *Journal for the Theory of Social Behaviour*, 47 (2), 164–194.
- Wacquant, L. (1999). *A sociological workshop in action: Actes de la recherche en sciences sociales*. W: L.D. Kritzman (red.), *The Columbia History of Twentieth-Century French Thought* (s. 683–685). New York: Columbia University Press.

- Wacquant, L. (2002). Scrutinizing the street: Poverty, morality, and the pitfalls of urban ethnography. *American Journal of Sociology*, 107, 6, 1468–1532.
- Wacquant, L. (2013). Symbolic Power and Group-Making: On Bourdieu's Reframing of Class. *Journal of Classical Sociology*, 13 (2), 274–291.
- Wacquant, L. (2014). Marginality, Ethnicity and Penalty in the Neoliberal City: An Analytic Cartography. *Ethnic & Racial Studies*, 37, 10 (symposium z udziałem A. Clarno, M. Dawsona, M. Desmonda, A. Lerman, M. Loveman, D. Massey, D. Roberts, R. Sampsona, W.J. Wilsona, A. Wimmera), 1687–1711.
- Wacquant, L. (2016). Związła genealogia i anatomia habitusu (tłum. T. Warczok). *Praktyka Teoretyczna*, 3 (21), 163–173.
- Wacquant, L. (2017). *Praktyka i władza symboliczna u Bourdieu: widok z Berkeley* (tłum. T. Warczok). *Praktyka Teoretyczna*, 3 (21), 174–191.
- Wacquant, L. (2018). Bourdieu Comes to Town: Pertinence, Principles, Applications. *International Journal of Urban and Regional Research*, 42 (1), 90–105.
- Wacquant, L. (w druku). *The Two Faces of the Ghetto*. Cambridge: Polity Press.
- Weber, M. (1958). *From Max Weber: Essays in Sociology* (red. H.H. Gerth, C. Wright Mills). New York: Oxford University Press.
- Webster, H. (2010). *Bourdieu for Architects*. London: Routledge.
- Weik, E. (2010). Research note: Bourdieu and Leibniz: Mediated Dualisms. *The Sociological Review*, 58 (3), 486–496.

Four Transversal Principles for Putting Bourdieu to Work*

Abstract: This article spotlights four transversal principles that animate Pierre Bourdieu's research practice and can fruitfully guide inquiry on any empirical front: the Bachelardian imperative of epistemological rupture and vigilance; the Weberian command to effect the triple historicization of the agent (habitus), the world (social space, of which field is but a subtype), and the categories of the analyst (epistemic reflexivity); the Leibnizian–Durkheimian invitation to deploy the topological mode of reasoning to track the mutual correspondences between symbolic space, social space, and physical space; and the Cassirer moment urging us to recognize the constitutive efficacy of symbolic structures. I also flag three traps that Bourdieusian explorers of the social world should exercise special care to avoid: the fetishization of concepts, the seductions of “speaking Bourdieuse” while failing to carry out the research operations Bourdieu's notions stipulate, and the forced imposition of his theoretical framework *en bloc* when it is more productively used in kit through transposition. These principles guiding the construction of the object are not theoretical slogans but practical blueprints for anthropological inquiry. This implies that mimesis and not exegesis should guide those social scientists who wish to build on, revise, or challenge the scientific machinery and legacy of Pierre Bourdieu.

Keywords: Bourdieu, Bachelard, Weber, Leibniz, Durkheim, Cassirer, social space, symbolic power, social topology, epistemological vigilance.

* Tytuł, streszczenie i słowa kluczowe w języku angielskim podajemy za oryginałem: *Anthropological Theory* 2018, 18(1), s. 3.